

Auditor etikasi və peşəkar davranış

Cəfər Həsənov
Nazim Axundov

Auditor peşəsinin fərqləndirici xüsusiyyəti onun ictimai maraqlara uyğun fəaliyyət göstərmək öhdəliyini qəbul etməsi və tanımasıdır. Buna görə də auditorun məsuliyyəti ayrı-ayrı müştərinin və ya auditor təşkilatının tələbatlarının ödənilməsi ilə məhdudlaşmır.

AUDİTOR ETİKASININ TƏMƏL PRİNSİPLƏRİ

- a) tamlıq (dürüslük);
- b) obyektivlik;
- c) peşəkar səriştəlilik (kompetentlik) və zəruri diqqət;
- d) konfidensiallıq (məxfilik);
- e) peşəkar davranış.

Auditor etikanın əsas prinsiplərinin hər birinə riayət etməlidir.

Etikanın əsas prinsipləri auditordan gözlənilən davranış standartını müəyyən edir. Konseptual yanaşma auditorun bu əsas etik prinsiplərə riayət edərkən izləməli olduğu yanaşmanı müəyyənləşdirir.

Auditor elə bir vəziyyətlə üzləşə bilər ki, etik davranışın əsas prinsiplərindən hər hansı birinə riayət edilməsi bir və ya bir neçə əsas etik prinsipə riayət edilməsi ilə ziddiyyət təşkil etsin. Belə olan halda auditor müvafiq məsələnin mahiyyətini, həmin məsələ ilə bağlı aparılmış müzakirələrin təfərrüatlarını, qəbul edilmiş qərarları və bu qərarların əsaslandırılmasını sənədləşdirməlidir.

a) TAMLIQ (DÜRÜSTLÜK)

Auditor tamliq prinsipinə riayət etməlidir. Bu prinsip auditorun bütün peşəkar və işgüzar münasibətlərdə açıq və dürüst davranmasını tələb edir.

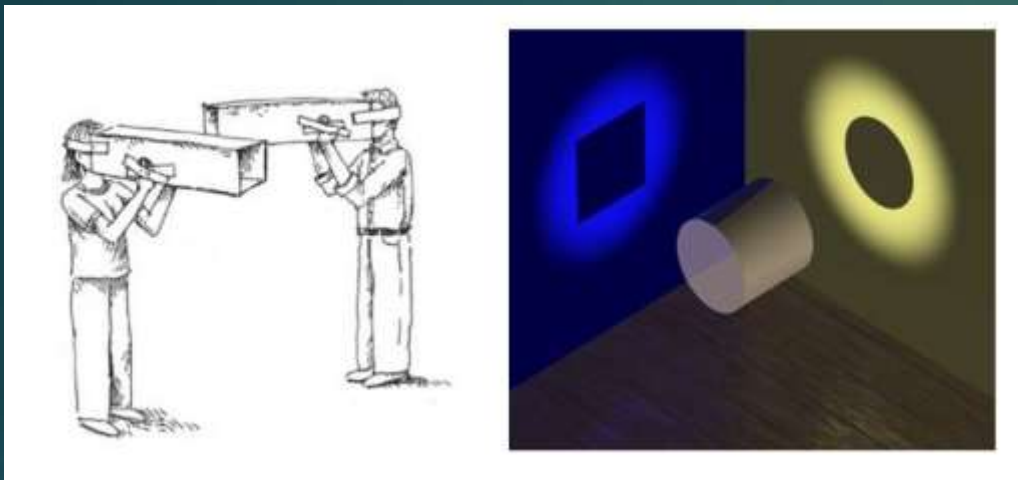
Tamliq prinsipi həmçinin işlərin ədalətli aparılmasını və reallığa uyğunluğu nəzərdə tutur.

Əgər auditorda əsaslı şübhə varsa, o aşağıdakı hallarda əlavə hesabatlar, sənədlər, məlumatlar və ya digər informasiyalar əldə etməli, müvafiq sübutlar toplamalıdır:

- a) həmin məlumatlar əhəmiyyətli dərəcədə yanlış və ya çaşdırıcı bəyanatları əhatə edir;**
- b) həmin məlumatlar ehtiyatsızlıq nəticəsində təqdim olunmuş bəyanatlar və ya yanlış məlumatlara görə şübhələr doğurur;**
- c) həmin məlumatlarda vacib məqam düzgün göstərilməyib və ya təhrif edilib, bu da istifadəçiləri çaşdırı bilər.**

b) OBYEKTİVLİK

Auditor obyektivlik prinsipinə riayət etməlidir. Bu prinsip auditorun peşəkar və ya işgüzar mülahizələrinə qərəzliliyin, maraqların toqquşmasının qarşısının alınmasını və ya digər şəxslərin təsir göstərməsinə yol verməməsini tələb edir.

Auditor elə peşəkar fəaliyyət həyata keçirməməlidir (və ya onun həyata keçirilməsində iştirak etməməlidir) ki, mövcud şərait və ya münasibətlər həmin fəaliyyətin icrası zamanı auditorun peşəkar mülahizələrinə yolverilməz təsir göstərsin.

c) PEŞƏKAR SƏRİŞTƏLİLİK VƏ ZƏRURİ DİQQƏT

Auditor peşəkar kompetentlik və zəruri diqqət prinsipinə riayət etməlidir.

Bu prinsip auditordan ilk növbədə aşağıdakıları tələb edir:

a) audit standartlarının, digər tətbiq olunan standartların, bir sözlə müvafiq standartların və qanunvericiliyin tələblərinə əsasən, peşəkar xidmətlərin göstərilməsini təmin edən səviyyədə zəruri bilik və bacarıqları əldə etməsini;

b) vicdanla və qüvvədə olan müvafiq standartların tələblərinə uyğun fəaliyyət göstərməsini.

Vicdanlılıq auditorun tapşırığın (müqavilənin) tələblərinə uyğun olaraq diqqətlə, məsuliyyətlə, hərtərəfli və vaxtında xidmət göstərmək öhdəliyi kimi başa düşülür.

Müvafiq hallarda auditor müştəriləri, işlədiyi auditor təşkilatını və ya peşəkar xidmətlərin digər istifadəçilərini həmin xidmətlər göstərilərkən əməliyyatın xarakterinə xas olan və ya baş verə biləcək məhdudiyyətlər barədə məlumatlandırmalıdır.

Peşəkar fəaliyyət dedikdə auditor fəaliyyətini həyata keçirən şəxsdən auditorun malik olmalı olduğu bacarıq və bilikləri tələb edən fəaliyyət, o cümlədən mühasibat uçotu, audit, vergi qoyma, idarəetmə konsaltinq və maliyyə idarəetməsi sahələrində fəaliyyət başa düşülür.

d) KONFİDENSİALLIQ (MƏXFİLİK)

Auditor konfidensiallıq (məxfilik) prinsipinə riayət etməlidir. Bu prinsip auditorun peşəkar və işgüzar münasibətlər çərçivəsində əldə etdiyi məlumatların məxfiliyini təmin etməsini tələb edir.

Məxfiliyin qorunması üçün Auditordan aşağıdakılar tələb edilir:

- a) məlumatların peşəkar mühitdən kənarda və işgüzar münasibətdə olduğu şəxslərə, ailə üzvlərinə və qohumlarına (valideynlər, qardaşlar, bacılar, uşaqlar, həyat yoldaşları, həyat yoldaşının valideynləri) təsadüfən açıqlanması riskinin nəzərə alınması;**
- b) əgər auditor auditor təşkilatının işçisdirsə, təşkilat daxilində məlumatların məxfiliyinin təmin edilməsi;**
- c) potensial müştəri tərəfindən və ya auditor auditor təşkilatının işçisdirsə, auditor təşkilatı tərəfindən açıqlanan məlumatların məxfiliyinin qorunması;**
- d) onun rəhbərliyi altında çalışan və xidmətlərin göstərilməsində iştirak edən şəxslərin, eləcə də məsləhət və ya yardım aldığı şəxslərin konfidensiallığa riayət etməsi üçün zəruri, ağlabatan tədbirlərin görülməsi;**
- e) peşəkar və işgüzar münasibətlər nəticəsində əldə edilmiş məlumatların məxfiliyinin təmin edilməsi həmin məlumatların toplanması, istifadəsi, ötürülməsi, yayılması, saxlanması və qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş hallarda məhv edilməsi zamanı müvafiq tədbirlərin görülməsi.**

Auditor nə etməməlidir:

- a) peşəkar və işgüzar münasibətlər çərçivəsində əldə edilmiş məxfi məlumatları açıqlamaq;
- d) peşəkar və işgüzar münasibətlər çərçivəsində əldə edilmiş məxfi məlumatlardan auditor təşkilatının, auditor təşkilatının işçisi olan auditorun və ya üçüncü şəxslərin hər hansı üstünlük əldə etməsi üçün istifadə etmək;
- c) peşəkar və işgüzar münasibətlər bitdikdən sonra həmin münasibətlər çərçivəsində əldə edilmiş məxfi məlumatları açıqlamaq və ya istifadə etmək;
- d) məlumatın məxfiliyinin qorunması öhdəliyinə tabe olan məlumatları, həmin məlumatın ictimaiyyətə necə və hansı şəkildə məlum olmasından asılı olmayaraq, açıqlamaq və ya istifadə etmək.

Auditor məxfi məlumatları yalnız aşağıdakı hallardan biri mövcud olduqda açıqlaya və ya istifadə edə bilər:

- a) mövcud qanunvericiliyə və standartlara əsasən auditorun vəzifəsi və ya hüququ olduqda;
- b) məlumatın açıqlanması və ya istifadəsi qanunvericiliklə qadağan olunmadığı hallarda müştəri və ya müvafiq icazə vermək səlahiyyəti olan digər şəxs tərəfindən icazə verildikdə.

Etik prinsip kimi konfidensiallıq ictimai maraqlara xidmət edir. Müştərinin və ya auditor təşkilatının auditorla məlumatı sərbəst şəkildə bölüşməsinə təmin edir və məxfi məlumat üçüncü şəxslərə açıqlanmayacağına əminlik yaradır. Bununla belə, aşağıdakı hallarda auditordan məxfi məlumatın açıqlanması tələb oluna və ya ona bu hüquq verilə bilər:

a) açıqlama qanunvericiliklə tələb olunduqda, məsələn:

məhkəmə prosesində sənədlərin təqdim edilməsi və ya digər sübutların təqdim edilməsi zamanı və (və ya) auditorun normativ hüquqi aktların pozulması halları barədə ona məlum olan məlumatları müvafiq səlahiyyətli orqanlara bildirməsi zamanı;

b) açıqlama və ya istifadə aşağıdakı hallarda peşəkar vəzifə və ya hüquq olduqda (əgər bu, qanunvericiliklə qadağan edilməyibsə):

- auditor təşkilatlarının, auditorların fəaliyyətinə özünütənzimləyən təşkilat tərəfindən həyata keçirilən xarici nəzarət zamanı,
- ictimai əhəmiyyətli təşkilatlara auditor xidməti göstərən auditor təşkilatları üzrə səlahiyyətli dövlət nəzarət və tənzimləmə orqanı tərəfindən nəzarət zamanı,
- auditorun məhkəmə prosesində öz peşəkar maraqlarını müdafiə etməsi zamanı,
- müvafiq standartlara, o cümlədən etik tələblərə riayət edilməsi zamanı.

Məxfi məlumatın açıqlanması və ya istifadəsi barədə qərar qəbul edilərkən auditor aşağıdakıları nəzərə almalıdır:

a) müştərinin və ya audit təşkilatının icazəsi olduqda belə, məlumatın açıqlanmasının və ya istifadəsinin hər hansı tərəfin yararlanma biləcək üçüncü şəxslərin maraqlarına zərər vurub-vurmayacağını;

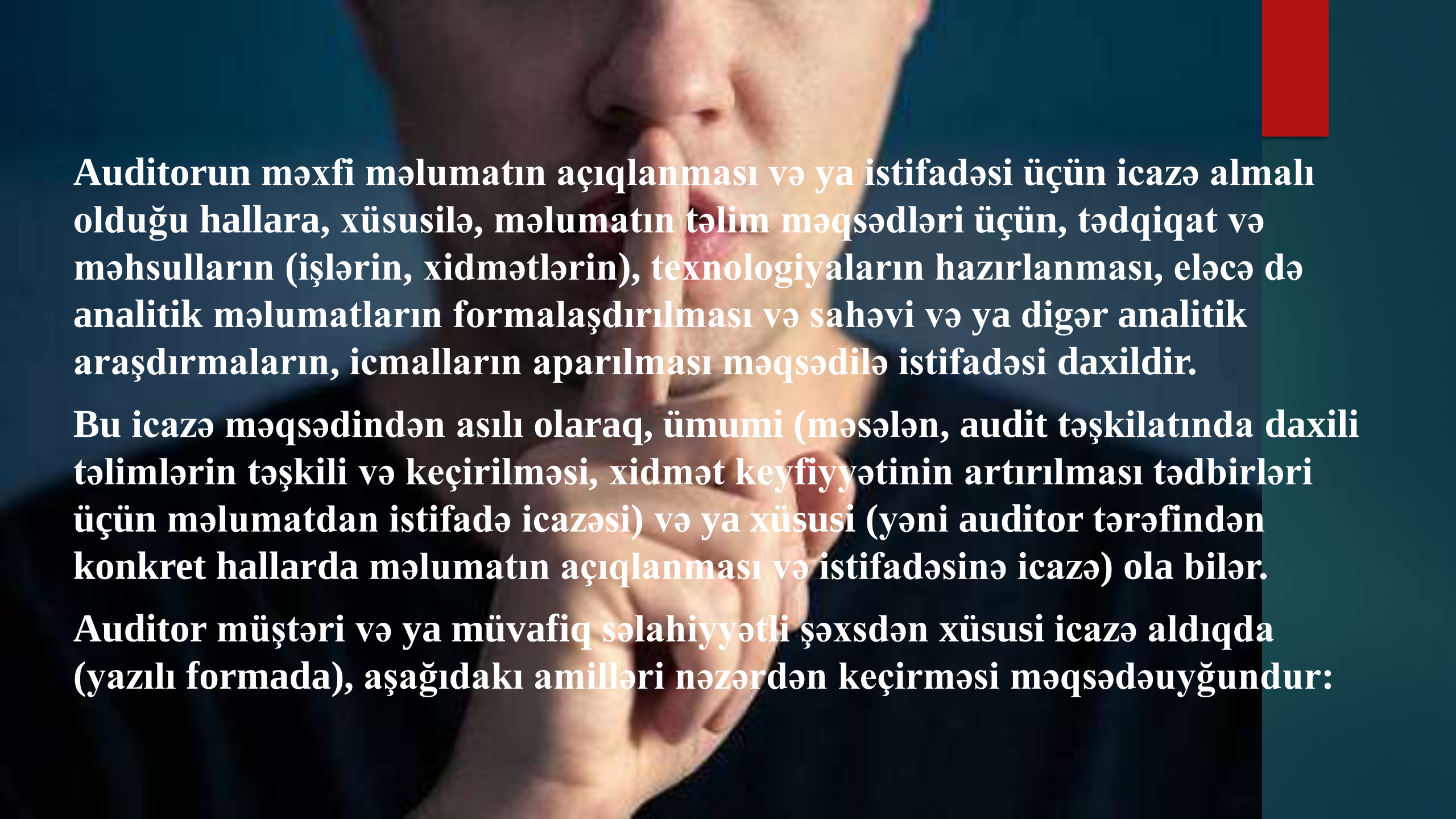
b) müvafiq məlumatın kifayət qədər məlum olub-olmamasını və əsaslılıq dərəcəsini, təsdiqlənməmiş faktları, natamam məlumatı və ya əsassız nəticələri;

c) məlumatın təqdim olunmasının nəzərdə tutulan üsulunu.

Səlahiyyətli orqanlar dedikdə, dövlətin funksiyalarını yerinə yetirmək üçün müvafiq qanunvericiliklə yaradılan, xüsusi hüquqi statusa, səlahiyyət hədlərinə və dövlət adından qərarlar qəbul etmək hüququna malik olan rəsmi orqanlar (qanunverici, icra və məhkəmə hakimiyyəti qurumları) nəzərdə tutulur.

d) məlumatın təqdim edilməsi nəzərdə tutulan tərəflərin bu məlumatı almaq hüququnun mövcud olub-olmaması;

e) tətbiq olunan qanunvericilik, o cümlədən şəxsi məlumatların qorunmasına dair müvafiq qanunvericilik.

Auditorun məxfi məlumatın açıqlanması və ya istifadəsi üçün icazə almalı olduğu hallara, xüsusilə, məlumatın təlim məqsədləri üçün, tədqiqat və məhsulların (işlərin, xidmətlərin), texnologiyaların hazırlanması, eləcə də analitik məlumatların formalaşdırılması və sahəvi və ya digər analitik araşdırmaların, icmalların aparılması məqsədilə istifadəsi daxildir.

Bu icazə məqsədindən asılı olaraq, ümumi (məsələn, audit təşkilatında daxili təlimlərin təşkili və keçirilməsi, xidmət keyfiyyətinin artırılması tədbirləri üçün məlumatdan istifadə icazəsi) və ya xüsusi (yəni auditor tərəfindən konkret hallarda məlumatın açıqlanması və istifadəsinə icazə) ola bilər.

Auditor müştəri və ya müvafiq səlahiyyətli şəxsdən xüsusi icazə aldıqda (yazılı formada), aşağıdakı amilləri nəzərdən keçirməsi məqsədəuyğundur:

- a) açıqlanacaq və ya istifadə ediləcək məlumatın növü;
- b) məlumatın açıqlanması və ya istifadəsinin məqsədi (məsələn, texnologiyanın hazırlanması, analitik məlumatların formalaşdırılması, sahəvi və ya digər araşdırmalar və icmallar);
- c) məlumatdan istifadə edəcək və ya həmin fəaliyyətə cəlb olunacaq şəxs və ya təşkilat;
- d) nəticə olaraq əldə edilən məhsulun və ya fəaliyyətin təqdimat formasının konkret şəxslər və ya təşkilatlarla əlaqənin müəyyən edilməsinə imkan verib-verməməsi.

Konfidensiallığın qorunması öhdəliyi auditor (auditor təşkilatı) ilə müştəri arasında və ya işçi-auditor ilə auditor təşkilatı arasındakı münasibətlər bitdikdən sonra da davam edir. İş yerini dəyişərkən və ya yeni müştəri ilə işləməyə başlayarkən auditor əvvəlki təcrübəsindən istifadə edə bilər. Lakin, auditor əvvəlki peşəkar və ya işgüzar münasibətlər çərçivəsində toplanmış və ya əldə edilmiş məxfi məlumatları istifadə etməməli və ya açıqlamamalıdır.

e) PEŞƏKAR DAVRANIŞ

Auditor peşəkar davranış prinsipinə riayət etməlidir. Bu prinsip auditorun tətbiq olunan normativ hüquqi aktlara əməl etməsini, xidmətlərin göstərilməsi (və ya göstərilməsində iştirak) zamanı və işgüzar münasibətlərdə auditorun ictimai maraqlara uyğun davranmaq öhdəliyinə uyğun hərəkət etməsini tələb edir, eləcə də auditorun bilmədiyi halda belə bilməli olduğu, auditor peşəsini nüfuzdan sala biləcək davranışlardan çəkinməsini nəzərdə tutur.

Auditor bilərəkdən peşəsinin dürüstlüyünə, obyektivliyinə və ya nüfuzuna mənfi təsir göstərə bilən və etik prinsiplərlə uyğun olmayan xidmətlər göstərməməli (və ya göstərilməsində iştirak etməməli), müştəriləri ilə belə işgüzar münasibətlərə girməməlidir.

Potensial müştəriyə öz xidmətlərinin təklif edərkən auditor peşəsini nüfuzdan salmamalıdır. Auditor:

a) təqdim edilən xidmətlərin səviyyəsini, öz ixtisasını və ya təcrübəsini şişirdən bəyanatlar verməməlidir;

b) digər auditorlar barədə etik normalara zidd hər hansı bir fikir bildirməməli və ya öz işini digər auditorların işi ilə əsassız şəkildə müqayisə etməməlidir.

Əgər auditor öz xidmətlərini təqdim edərkən, bu təqdimetmənin düzgünlüyünə əmin deyilsə, auditor fəaliyyətini tənzimləyən müvafiq təşkilatla məsləhətləşməsi daha məqsədəuyğundur.